

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta, Univerza Maribor

IZSELJEVANJE PRIMORSKIH SLOVENCEV PO I. SVETOVNI VOJNI

UVOD

Prva svetovna vojna je pomenila pravo prelomnico za prebivalstvo Slovenskega primorja in Istre. Italijanska vojaška zasedba ob koncu vojne, izhajajoča iz tajne londonske pogodbe iz leta 1915, in rapalska pogodba iz leta 1920 sta ta ozemlja priključili k Italiji, ki je novopridobljeno vzhodno provinco poimenovala Venezia Giulia (Julijska krajina). Nova državna oblast in ureditev sta prinesli prebivalcem Julijske krajine silovite spremembe, ki so vplivale na politično, kulturno, gospodarsko in družbeno življenje.

V letih vojaške okupacije so bile politične razmere zelo zaostrene. Poleg okupacijskega režima, ki je kratil temeljne pravice slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu, je napetost ustvarjalo še dolgotrajno in neučinkovito reševanje mejnih vprašanj, ki je še posebej poglobilo nasprotja med italijansko in slovensko ter hrvaško narodno skupnostjo.¹

Ostremu režimu na vseh področjih življenja se je z vzponom fašizma pridružila še raznarodovalna politika, ki je bila uperjena proti manjšinam. Številni zakoni so prebivalstvu Primorske in Istre vse bolj oteževali že tako težko življenje. Ljudje so težke razmere reševali na več načinov. Eden od njih je bilo izseljevanje. Večinoma so odhajali v Zahodno Evropo, Južno Ameriko (Argentino) in seveda v Kraljevino SHS oz. pozneje v Kraljevino Jugoslavijo. Po nepreverjenih ocenah primorskih in istrskih emigrantskih organizacij naj bi se med svetovnjima vojnama izselilo iz Julijske krajine več kot sto tisoč Slovencev in Hrvatov. Od tega se je okoli 70 odstotkov izseljencev usmerilo v Jugoslavijo, kjer so se Primorci naselili zlasti v Sloveniji.²

MIGRACIJE NARODOV MED PRVO SVETOVNO VOJNO IN PO NJEJ

Vzroki za migracije narodov po prvi svetovni vojni se precej razlikujejo od migracij, ki so potekale med vojnim časom. Tako je med prvo svetovno vojno do množičnih migracij v glavnem prišlo iz treh vzrokov, med katerimi so bili: izgon tako imenovanih sovražnih tujcev, množični beg iz območij, kjer so se odvijali spopadi ali je grozilo zavzetje s strani sovražne vojske, in potreb vojskujočih se držav po tuji delovni sili.

Kmalu po začetku prve svetovne vojne so vpletene države sprejele zakone, na podlagi katerih so omejili svobodo gibanja ter internirali ali iz države izgnali tujce, ki so prihajali iz sovražnih držav. Pri tem početju je vodila Velika Britanija. Tako so Nemci v Veliki Britaniji kmalu občutili vrsto omejitvenih ukrepov. Zaradi različnih ukrepov je do januarja 1916 iz države odšlo okoli 10.000 oseb nemškega rodu. Podobno so s tujci ravnali tudi v Franciji, kjer so takoj ob začetku vojne odredili, da morajo vsi tujci do konca mobilizacije zapustiti državo. Vendar francoske oblasti niso internirale samo oseb, ki so prišle iz sovražne Nemčije in Avstro-Ogrske, ampak tudi Bolgare, Čehe, Turke, Grke, Poljake, Armence, Lotaringijce in Alzačane. Šli so tako daleč, da so leta 1915 vsem osebam, rojenim v tujini, odvzeli francosko državljanstvo. Prav nasprotno pa je bilo v Nemčiji. Tujci iz sovražnih držav prve štiri mesece vojne skorajda niso bili prizadeti. Razlog za to je bil predvsem v tem, da je bila nemška vojska takrat v ofenzivi in je računala na hitro zmago. Zato se Nemci tudi niso bali »pete kolone«. Razen tega je v Nemčiji živelo precej manj Britancev in Francozov kakor Nemcev v teh dveh nasprotnih državah.³

1 Ferenc, Tone, Kacin Wohinz, Milica, Zorn, Tone (1974). Slovinci v zamejstvu. Ljubljana: DZS, str. 37.

2 Kalc, Aleksej (2002). Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 41.

3 Bade, Klaus J. (2005). Evropa v gibanju. Migracije od poznega 18. stoletja do danes. Ljubljana: Založba / *CE, Modra zbirka – Delajmo Evropo, str. 270–272 (v nadaljevanju: Bade, Evropa v gibanju).

V prvih treh mesecih po nemškem napadu je v strahu pred hudimi boji in grozodejstvi nad civilisti petina celotnega belgijskega prebivalstva, 1,4 milijona ljudi, zbežala v Nizozemsko, Francijo in Veliko Britanijo. Prav tako je v prvih dveh mesecih vojne tudi iz severne in severovzhodne Francije pred nemškimi četami zbežalo na stotisoče ljudi. Med vojno se je dvakrat zgodilo, da so ljudje množično bežali celo iz Pariza. Še številčnejše so bile begunske in prisilne selitve na bojiščih v Vzhodni Evropi. Ko so ruske čete avgusta 1914 pregazile vzhodno Prusijo, se je začelo pol milijona beguncev umikati na zahod. Pri umiku ruskih čet pa so te s seboj v Sibirijo odpeljale tudi 13.600 vzhodnopruskih civilistov. Podobno so med rusko ofenzivo v Galiciji evakuirali od 300.000 do 400.000 ljudi. Že jeseni 1914 pa je prodiranje nemških in avstro-ogrskih čet z območij ruskega zahoda pregnalo z domov milijone ljudi.⁴ Množičen beg prebivalstva je po italijanski vojni napovedi potekal tudi na slovenskem etničnem ozemlju. Zaradi posledic soške fronte so se primorski begunci prvotno neorganizirano razbežali proti Gorici, Krasu in Vipavski dolini. Beg prebivalstva je bil najsilovitejši med avgustom 1916 in oktobrom 1917. Trume beguncev so močno ovirale avstro-ogrsko vojsko, zato so jih oblasti pošiljale daleč v notranjost monarhije.⁵ Poleg evakuacij ogroženega prebivalstva in prisilnih selitev narodov so se med prvo svetovno vojno pogosto dogajale tudi deportacije manjšin.⁶

Po prvi svetovni vojni so po Evropi potekale različne migracije. Poleg množičnih repatriacij so se vrstile tudi številne prisilne selitve. Begunstvo je dobilo nove razsežnosti. Vzrok za povojne prisilne selitve so bile ideje o poenotenju nacionalnih držav, s čimer so se hoteli v prihodnje izogniti meddržavnim sporom. To zamisel je leta 1915 pod vtisi prve svetovne vojne formuliral švicarski antropolog in etnolog George Montandon. Predlagal je, da bi nacionalne države očistili nepripadnikov večinskega naroda z množičnim preseljevanjem. Vendar to tako rekoč etnično čiščenje po prvi svetovni vojni ni bilo popolnoma nov pojav. Podobne izmenjave prebivalstva so potekale že po drugi balkanski vojni. Tako je bilateralna pogodba med Turčijo in Bolgarijo o izmenjavi prebivalstva leta 1913 prisilila k selitvi okrog 100.000 ljudi. Pripravljala se je tudi izmenjalna pogodba med Turčijo in Grčijo, po kateri bi se bilo prisiljeno preseliti približno milijon ljudi. Do izmenjav prebivalstva med tema državama pa takrat zaradi izbruha prve svetovne vojne ni prišlo.⁷

Po prvi svetovni vojni so tako samo politične spremembe, ki so jih prinesle mirovne pogodbe, ustvarile razmere, da je bilo približno 5 milijonov ljudi prisiljeno zapustiti domove. V posebno velikih razsežnostih je to preseljevanje prizadelo Avstrijo, kamor so se po koncu vojne preseljevale osebe, rojene na ozemljih nekdanje habsburške monarhije, ki so po mirovnih pogodbah pripadle novim državam. Ob koncu dvajsetih let je v Avstriji živelo kar 764.000 takšnih oseb, kar je predstavljalo 10 odstotkov avstrijskega prebivalstva. Množičen beg in preseljevanje sta vodila tudi v Nemčijo, ki je bila z versajsko pogodbo močno zmanjšana. Do leta 1925 se je priselilo 850.000 Nemcev z zahodnopoljskih območij, iz Alzacije in Lotaringije 150.000 ter 160.000 ljudi iz nekdanjih nemških kolonij. Nadaljnje prisilne selitve je povzročila laussanska mirovna pogodba iz leta 1923, s katero se je končala turško-grška vojna. S pogodbo je bilo določeno, da morajo vsi Grki, z izjemo rojenih v Carigradu, oditi s turškega ozemlja, vse muslimansko prebivalstvo pa z grškega. Preselilo se je 1.350.000 Grkov in 430.000 Turkov.⁸

Tudi begunci iz nekdanje carske Rusije, ki so domovino najbolj množično zapuščali ob koncu ruske državljanske vojne, so bili ena izmed številnih političnih migracijskih skupin dvajsetih let prejšnjega stoletja. Vendar se ta skupina političnih beguncev tudi bistveno loči od preostalih, narodnostno homogenih begunskih skupin. Do migracije beguncev z območja nekdanje carske Rusije namreč ni prišlo zaradi nastankov novih držav, sprememb dotodanjih meja in niti ne toliko zaradi posledic spopadov med državljansko vojno. Do begunstva je prišlo predvsem zaradi nastanka dotlej še neznanega družbenega reda, ki pa v svoji osnovi nikakor ni imel za cilj tvorbo države, v kateri bi večinski narod nadvladal manjšine.

SLOVENCİ POD ITALIJO

12. novembra 1920 sta državi podpisali rapalsko pogodbo, ki je razmejila Italijo in Kraljevino SHS. Za priključeno ozemlje so Italijani vpeljali ime Venezia Giulia, v slovenščini se

⁴ Prav tam, str. 275–278.

⁵ Šuligoj, Ljubica (2007). Primorski begunci med svetovnima vojnama na ptujskem območju. V: ČZN. Letnik 43=78/2.–3. zvezek. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, str. 155.

⁶ Bade, Evropa v gibanju, str. 278.

⁷ Prav tam, str. 274 in 302–304.

⁸ Prav tam, str. 304–306.

je uveljavil izraz Julijska krajina. Obsegala je 250 občin z 901.364 prebivalci treh narodnosti – od tega je bilo Slovencev in Hrvatov 38 %.⁹

Slovinci so bili tako ločeni od matičnega naroda in podvrženi tuji oblasti. Ta se je zelo kmalu, kljub obljubam o spoštovanju narodnih pravic, izkazala za narodu sovražna, kar je bilo vidno še posebej ob pojavu fašizma v Italiji.

Zasedba primorskih krajev je potekala mirno. Ljudje so italijansko vojsko sprejeli z razočaranjem, vendar mirno. Sploh je prve trenutke kazalo, da bo ostalo vse po starem. Na plakatih so Italijani obljubljali prebivalcem zasedenega ozemlja pravice in svoboščine, kot so jih imeli pod Avstro-Ogrsko. Vojaški guverner Petitti di Roveto je izdal razglas za slovensko prebivalstvo, ki so ga brali iz prižnic: »Slovinci! Italija je velika država svobode, dala vam bo iste pravice kakor drugim svojim državljanom. Dala vam bo šole v vašem jeziku, še več, kakor jih je dajala Avstrija. Čuvana bo vaša vera, kajti katoliška vera je vera vse Italije. Slovinci, bodite prepričani, da bo velika zmagovita Italija skrbela za svoje državljane ne glede na njihovo narodnost.«¹⁰

Kmalu pa se je začelo preganjanje in zatiranje. Osnove italijanske okupacijske politike je določil načelnik generalštaba Pietro Badoglio, ki je 29. novembra 1918 v zaupni okrožnici poveljstvom okupacijske vojske podrobno naročal, kako naj zatirajo slovenske narodno-politične manifestacije in podpirajo italijanske nacionalne sile. Ti ukrepi so bili: cenzura tiska, prepoved stikov prek demarkacijske črte s Kraljevino SHS, prepoved svobodnega gibanja po zasedenem ozemlju, prepoved javnih zborovanj in manifestacij, prepoved izobešanja zastav, nošenja kokard s slovenskimi barvami itd. Vsi ti ukrepi pa so bili le napoved še hujšega preganjanja slovenstva na zasedenem ozemlju, ki je doseglo višek v času vzpona fašizma v Italiji. Eden takih viškov v prvih letih po okupaciji je bil 13. julija 1920, ko so fašisti požgali Narodni dom v Trstu, kjer je bil sedež številnih slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij.

Nobena meddržavna pogodba med Italijo in Jugoslavijo ni omenjala vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Italiji. Upanje za ureditev nerešenih manjšinskih vprašanj je zbudila nova pogodba med državama, t. i. prijateljski sporazum med Italijo in Jugoslavijo, sprejet 24. januarja 1924. Na pogajanjih so obravnavali gospodarska vprašanja manjšine, vendar brez konkretnih rezultatov, saj je Italija želela hegemonijo na Jadranu in prodor na Balkan.

Za italijansko prebivalstvo je prehod Julijske krajine pod Italijo pomenil odrešitev izpod avstrijske okupacije, za Slovence in Hrvate pa je predstavljal pravo tragedijo. Še posebej po letu 1921, ko se je v Italiji okrepilo fašistično gibanje. Fašistična vlada je kmalu po prevzemu oblasti začela sprejemati raznarodovalne ukrepe. Tako so bili v prvem letu fašistične vladavine sprejeti številni ukrepi proti Slovincem in Hrvatom, prizadeli pa so tudi upravno organizacijo Julijske krajine kot tudi rabo neitalijanskih jezikov v javnih uradih in šolstvu.¹¹ Tako je aprila 1922 tržaško sodišče izdalo odredbo, po kateri je bila raba slovenščine na tržaških sodiščih prepovedana. Na drugih sodiščih in javnih uradih se je slovenščina obdržala do leta 1925. Prepoved je doletela tudi druge urade, saj je z zakonom italijanščina postala edini uradni jezik. Večina slovenskih sodnikov, državnih uradnikov in uslužbencev je bila odpuščena ali premeščena v notranjost Italije. Polega tega so odstranili vse slovenske napise na trgovinah, gostilnah in uradih. Z odlokom iz leta 1923 se je začelo poitalijančenje slovenskih krajevnih imen, leta 1927 pa še osebnih imen in priimkov.¹²

Nove oblasti so zatirale vsak izraz slovenstva in podpirale italijanske nacionalne interese. S temi ukrepi so želeli čim prej pokazati svetu, da živijo na zasedenem območju le Italijani. Tako so razpustili slovenske narodne svete, slovenska in hrvaška narodna politična gibanja so bila prepovedana, prepovedali so razne prireditve ipd. Okupacijske oblasti so se želele znebiti zlasti tistih Slovencev in Hrvatov, ki bi lahko na kakršen koli način ogrožali italijansko oblast. Še najhujše so italijansko zasedbo čutili slovenski prebivalci v Gorici in Trstu. Od tod so se številni slovenski izobraženci in politični delavci odselili v Kraljevino SHS že v prvih dneh okupacije. Tako so se iz večjih upravnih središč izselili uradniki, tako slovenski kot hrvaški, delavci, skratka vsi, ki so izgubili gospodarske ali druge temelje za obstanek.¹³

9 Svoljšak, Petra (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, str. 251.

10 Cencič, Mira (1997). Tigr. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 19.

11 Godeša, Bojan (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, str. 271.

12 Čermelj, Lavo (1965). Slovinci in Italijani pod Italijo. Ljubljana: Slovenska matica, str. 120–131.

13 Kacin Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože (2000). Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana: Zbirka Korenine – Nova revija, str. 28–30.

Leta 1923 je stopila v veljavo t. i. Gentilejeva šolska reforma. Na temelju novega odloka je bila vpeljana Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka, ki je določala, da se v tekočem šolskem letu v prve razrede neitalijanskih osnovnih šol vpelje italijanski učni jezik, nato pa se v naslednjih letih isto uvede v višjih razredih. S koncem šolskega leta 1928/29 so bile tako odpravljene vse slovenske in hrvaške šole. Edina zasebna slovenska šola v Trstu je bila z odlokom ukinjena ob začetku šolskega leta 1930/31.¹⁴

Za poitalijančevanje slovenske mladine so skrbele tudi razne italijanske ustanove in organizacije. Poleg vzgojno-izobraževalnih ustanov so za italijansko prebivalstvo delovale številne fašistične organizacije.

Nazadnje so raznarodovalni ukrepi prizadeli še slovensko in hrvaško društveno življenje, saj so bila društva dokončno ukinjena s sklepom fašističnih tajnikov leta 1927. Tako je bilo prizadetih več kot 500 društev in 450 knjižnic. Razpuščene so bile tudi slovenske gospodarske ustanove. Fašistično nasilje pa se je uperilo tudi proti slovenskemu tisku. Tako je bila že leta 1922 vpeljana cenzura, leta 1926 so bili prepovedani vsi vzgojno-zabavni časopisi, drugi slovenski časopisi pa so bili odpravljeni v letih 1927 in 1928.¹⁵

Raznarodovalni ukrepi so povzročili, da je zaradi vse večjega pritiska fašističnih oblasti politično in kulturno življenje slovenskega in hrvaškega prebivalstva prešlo v ilegalno. Še posebej slovenska knjiga je postala zatočišče slovenskega jezika in je bila boj za njegovo ohranitev.

Začetki podtalnega odpora segajo v čas italijanske zasedbe Primorske. Značilne oblike in manifestacije so bile širjenje protiitalijanske propagande, nošenje in izobešanje narodnih simbolov, tihotapljenje in razširjanje tiska iz Slovenije ipd. Večina akcij je bila čisto spontanih. Obstajala pa je tudi načrtna ilegalna dejavnost, ki jo je podpirala slovenska stran.

Pri podpori slovenske in hrvaške narodne skupnosti v Italiji je imela v tej fazi zelo pomembno vlogo Pisarna za zasedeno ozemlje v Ljubljani, ki je imela nalogo skrbeti za Slovence, ki so po letu 1918 ostali v Italiji. Vodil jo je Slavko Fornazarič. Najpomembnejše dejavnosti Pisarne so bile zbiranje gradiva o ravnanju italijanskih oblasti na zasedenem ozemlju, obveščanje prebivalstva in propagandna dejavnost na tem območju. Poleg tega je podpiral osvoboditev Slovencev izpod tuje oblasti in združitve z matičnim narodom. Pomembno vlogo pri podpori slovenske in hrvaške narodne skupnosti v Italiji so imele tudi Jugoslovanska matica, Narodna odbrana ter Orjuna.¹⁶

Ilegalne organizacije na Primorskem so nastajale od konca leta 1924 naprej. Ilegalna organizacija z imenom TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) je nastala z namenom »varovati slovenske sorojake, opravljati obveščevalno delo in teroristične akcije«. Že leta 1925 so se tigrovci združili z Orjuno. Po prepovedi Orjune v Sloveniji se je TIGR povezoval tudi z italijanskimi protifašističnimi organizacijami v Parizu in drugje. Delovanje organizacije pa je bilo kljub temu bolj obveščevalne narave. Terorističnih in maščevalnih akcij je bilo malo. Oster odziv italijanskega fašističnega režima proti ilegalnim slovenskim organizacijam je bil viden zlasti na prvem tržaškem procesu, ko so bili pri Bazovici ustreljeni štirje pripadniki TIGR-a. Prav bazoviške žrtve kažejo, da je dejavnost ilegalnih narodnorevolucionarnih skupin imela množično podporo primorskega ljudstva. Vse to seveda kaže na izjemno težak položaj primorskih Slovencev pod fašistično Italijo.¹⁷

IZSELJEVANJE PRIMORCEV

Ivan Cankar je v Trstu, v Narodnem domu, ki so ga fašisti leta 1920 požgali, v govoru svoj pozdrav začel z besedami ljubljanskega župana, pisatelja Ivana Tavčarja: »Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča.« Tavčarjevo misel je dopolnil z besedami: »Brez pljuč bi srce ne utripalo, brez srca pa pljuča ne bi dihala. Kdor pride iz Ljubljane k vam, čuti, da pride domov, da stoji na domačih tleh, da govori sebi enakim, ki ga razumejo, ki sočustvujejo z njim in so z njim enih misli.« Leta 1910 je štel Trst 229.000 prebivalcev, od tega 57.000 Slovencev. Več torej kot v Ljubljani, kjer je tedaj živelo le 40.000 prebivalcev. Boj proti fašistični diktaturi je Primorce združil; bolj kot so jim nasilno spreminjali pri-

¹⁴ Čermelj, Lavo (1969). Spomini na moja tržaška leta. Ljubljana: Slovenska matica, str. 123.

¹⁵ Godeša, Bojan (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, str. 271.

¹⁶ Nečak, Dušan (1972). Pisarna za zasedeno ozemlje. V: Kronika. Letnik 20/1. Ljubljana, str. 101–106.

¹⁷ Godeša, Bojan (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, str. 325.

imke in imena, bolj kot so zapirali slovenske šole in slovenska društva, bolj kot so zažigali slovenske knjige, prepovedovali slovensko besedo v javnosti, bolj so bili Primorci enotni.¹⁸

Omenjeni razlogi pa so imeli za posledico tudi množično izseljevanje slovenskega prebivalstva iz Julijske krajine.

Italijanska oblast je od leta 1922 vpeljevala raznarodovalne ukrepe proti Slovincem v Italiji. Italijanizacija, ustanovitev posebnega sodišča za zaščito države, prepoved rabe narodnega jezika in društvenega življenja, gospodarska kriza, pregoni itn. so bili vzroki za izseljevanje slovenskih uradnikov, železničarjev, političnih in kulturnih delavcev, učiteljev, kmetov in delavcev. Posledica tega je bila, da je po uradnih in nepreverjenih ocenah emigrantskih društev v Jugoslaviji Julijsko krajino zapustilo v obdobju med letoma 1918–1941 približno 100.000 Slovencev in Hrvatov. Višek izseljevanja je bil v drugi polovici dvajsetih let.¹⁹

Večina izseljencev (70 %) je odšla v Kraljevino SHS oz. pozneje v Kraljevino Jugoslavijo. Tam so bili povezani v Zvezi jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine, ki je bila povezana z ilegalno protifašistično organizacijo TIGR.²⁰

Preostali so se najpogosteje izseljevali v Francijo, Belgijo, ZDA in Kanado ter tudi v Južno Ameriko, zlasti v Argentino. Po ocenah naj bi v Južni Ameriki (zlasti v Argentini) bivalo tik pred drugo svetovno vojno približno 30.000 Primorcev in njihovih tam rojenih potomcev. Pet tisoč naj bi se jih v dvajsetih in tridesetih letih odselilo v Francijo in Belgijo.²¹ Po letu 1918 pa se je nadaljevalo tudi izseljevanje v Egipt (aleksandrinke).

Izseljevanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva se je usmerilo tudi v notranjost Italije, kamor so oblasti prisilno izselile državne uslužbenke (učitelje, železničarje).

Nekateri avtorji so v primerjavi s podatki emigrantskih društev objavili nekoliko drugačne ocene o obsegu izseljevanja slovenskega in hrvaškega prebivalstva iz Julijske krajine, vendar točen obseg izseljevanja Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine ni znan, saj je odgovor na to vprašanje pogojen s pomanjkanjem ustreznih statističnih podatkov.

Treba pa se je zavedati, da, ko gre za migracije, ki so posledica velikih sprememb, postane pridobivanje podatkov, torej števila izseljenih, težavno. Tako je npr. na ozemljih, ki jih je osvojila Italija po letu 1918, tako italijansko kot slovensko zgodovinopisje ugotavljalo različne številke migrantov, ki so temeljile na političnih namenih. Italijanske oblasti so tako hotele dokazati, da je bilo območje Julijske krajine že pred vojno poseljeno pretežno z italijanskim prebivalstvom, kar bi delno opravičilo njihovo aneksijo in protislovansko politiko. Slovenci in Hrvati pa so hoteli opozoriti na to, da jih je več, kot zatrjujejo italijanske oblasti. Leta 1931 je bilo v Sloveniji po uradnih podatkih 11.800 priseljenih Primorcev.²²

Izseljevanje je zajelo širši krog prebivalstva, med drugim tudi begunce, ki jim je domove uničila soška fronta, in pa železničarje, ki so izgubili službe zaradi stavk ipd. V povojni izselitveni val so se vključili tudi povratniki iz ruskega ujetništva in bivši pripadniki avstrijske vojske z razlogom, da bi se izognili italijanskim postopkom zoper pripadnike sovražne vojske. Državo so zapuščale tudi politično »nevarne osebe«, s fašistično zakonodajo pa je enako doletelo tudi mnoge slovenske izobražence, učitelje, uradnike, duhovnike, železničarje idr., ki so jih internirali zlasti na Sardinijo. Dijakom in študentom pa so po šolanju v Jugoslaviji prepovedali vrnitev v Julijsko krajino.

Ob emigraciji iz političnih in narodnostnih vzrokov je z italijanskim odnosom do manjšin skozi dvajseta in trideseta leta povezano tudi ekonomsko izseljevanje. Raznarodovalna politika je za doseg svojih ciljev pritiskala tudi na gospodarske in socialne vzvode. Prebivalstvo Julijske krajine je tako utrpelo uničenje lastnega finančno-zavarovalnega sistema hranilnic in posojilnic, ki je skupaj z gospodarskimi zadrugami prešel pod italijansko oblast. K slednjemu so poleg povojnega položaja prispevali tudi prepočasna industrializacija, agrarna kriza ter zaostajanje ekonomskega zagona. Prebivalstvo se je moralo soočiti z nadpovprečnim davčnim pritiskom in izterjavo dolgov, kar je vodilo do zadolževanja male posesti in le-to pripeljalo v tuje lastniške roke. Država je socialno krizo poskušala rešiti s pospeševanjem izseljevanja odvečne delovne sile. Pri tem so ji pomagale propaganda in olajšave pri izdajanju potnih listov.

Kakor koli, ne glede na politične ali gospodarske vzroke, ki so botrovali izseljenstvu, so bili primorski Slovenci zaznamovani z »zasušnjenostjo« Julijsko krajino. To se je odražalo

18 <http://www.tigr-drustvo.si> (dostop 14. 10. 2012).

19 Kalc, Aleksej (2002). Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 39–41.

20 Šuligoj, Ljubica (2007). Primorski begunci med svetovnima vojnama na ptujskem območju. V: ČZN. Letnik 43=78/2–3. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, str. 157.

21 Francija in Belgija sta bili tedaj zaradi potrebe po delovni sili najbolj priljubljeni destinaciji evropskih izseljencev.

22 Purini, Pietro (1998). Raznarodovanje slovenske manjšine v Trstu (Problematika ugotavljanja števila neitalijanskih izseljencev iz Julijske krajine po prvi svetovni vojni). V: Prispevki za novejšo zgodovino. Letnik XXXVIII/1–2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino str. 23–26 (dalje Purini, Raznarodovanje).

tako v življenju, povezanosti, organiziranosti in seveda tudi v javnem delovanju primorskih skupnosti v tujih državah in Jugoslaviji.²³

POTEK IN SMERI IZSELJEVANJA

Izseljevanje v Jugoslavijo je bilo mikavno zaradi pripadnosti »domovini«, potekalo pa je v valovih in pogosto nezakonito. Izseljevali so se vsi. V prvi vrsti politiki, kulturniki, obrtniki, umetniki, uradniki, kmetje in pa tudi delavci, brezposelni ljudje, dijaki, pregnanci itn. Vsak val novih »beguncev« je bil v Jugoslaviji sprejet z odrekanjem, kajti politična oblast je z njim dobila nov val brezposelnih, domače prebivalstvo, ki je »begunce« imenovalo kar za »koritarje« ali »čiče«, pa je bilo nezadovoljno, ker je v njih videlo poceni delovno silo in tako tekmeča pri boju za kruh.

Zakonito in nezakonito priseljevanje v Jugoslavijo je potekalo v štirih večjih valovih. Do prvega je prišlo takoj po vojni. Prvi izseljenci so bili vojaški begunci in bivši avstro-ogrski vojaki, ki jim je po italijanski zasedbi grozila internacija v ujetniška taborišča. Med njimi so bili tudi primorski begunci, izobraženci, uradniki, javni uslužbenci, železničarji, ki pod novo oblastjo niso videli prihodnosti in so se raje odselili v Kraljevino SHS. Prvi val se je usmeril predvsem v mesta (Ljubljana, Maribor, Kranj, Celje). V dogovoru z jugoslovansko vlado so iz Italije vozili celo »izseljenski vlaki«.²⁴

V Mariboru so ti primorski izseljenci v precejšnji meri nadomestili mariborske Nemce, ki so se po vojni izselili. Prvi val izseljevanja je bil nacionalno-politične narave. Spodbujali so ga tako ekonomski kot tudi politični vzroki.²⁵

V prvem valu se je iz Julijske Krajine izselilo tudi veliko nemških in madžarskih uradnikov ter javnih uslužbencev, z njimi pa seveda tudi veliko Slovencev in Hrvatov. Med njimi je bil tudi Josip Lah, ki je v Trstu s prehodom pod Italijo ohranil službo, a je kmalu zaradi vse hujše diskriminacije ostal na cesti. Ni imel druge izbire, kot da se je z družino izselil v Kraljevino SHS, v Maribor, ki je takrat sprejel največje število beguncev in izseljencev.

Do drugega vala izseljevanje je prišlo po podpisu rapalske pogodbe (12. november 1920) oz. po vzponu fašizma v Italiji. Z raznarodovalnimi ukrepi so bile prve žrtve fašizma slovenski učitelji in javni uslužbenci. Sledili so jim politični emigranti ter delavci, kmetje in obrtniki. Fašistična politika se je namreč usmerila na gospodarsko področje (ukinitvev zadrug, posojilnic, hranilnic). Želeli so očistiti Julijsko krajino pred tujimi vplivi in na to izpraznjeno ozemlje naseliti Italijane (etnična bonifikacija).²⁶

Tretji val izseljevanja slovenskega prebivalstva iz Julijske krajine je sprožilo nadaljnje zaostrovanje fašistične raznarodovalne politike v drugi polovici dvajsetih let. To je čas, ko so fašistične oblasti dokončno obračunale z zadnjimi ostanki političnega in kulturnega življenja Primorcev v Julijski krajini (proces proti Vladimirju Gortanu leta 1929 in smrtne obsodbe na prvem tržaškem procesu leta 1930). To je tudi čas, ko je fašistični režim neitalijanskemu prebivalstvu ponujal ugodne pogoje za odhod v Južno Ameriko.²⁷

Primorski Slovenci so se predvsem v dvajsetih letih izrazilo izseljevali v Argentino, kjer so, kot vsi preostali, občutili izselitveno stisko in za življenje morali trdo delati. K izseljevanju jih je zraven že ustaljene tamkajšnje predvojne slovenske skupnosti in dobrih političnih razmerij med Italijo in Argentino silila tudi propaganda za čezocensko izseljevanje, ki sta jo vodili pomorski družbi Cosulich in Lloyd Triestino. Le-ti sta ponujali nižjo ceno za potovanje v Južno Ameriko kot običajno.²⁸

Tako bi naj bilo v Argentini pred drugo svetovno vojno 22.000 Primorcev in Notranjcev, 1.500 Prekmurcev, 500 Belokranjcev in 600 izseljencev iz drugih delov Slovenije. Polovica se jih je naselila v Buenos Airesu, preostali drugod. Manj jih je bilo v Urugvaj in Braziliji, kamor se je v letih 1925–1928 naselilo 30 družin iz Vipavske doline in s Krasa. V Sao Paulu so ustanovili društvo Ornus, pozneje Primorje, ki mu je predsedoval Franjo Paternost. V Urugvaj so leta 1929 ustanovili Društvo Triglav, pozneje Društvo Ivana Cankarja. V novem svetu so po večini postali rokodelci, delavci, ženske pa služkinje. Znano pa je, da so bili iznajdljivi predvsem v gradbeništvu (npr. graditev podzemne mreže v Buenos Airesu).

23 Kalc, Aleksej (2002). Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 41.

24 Prav tam, str. 42–43.

25 Vovko, Andrej (1992). Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama. V: Zgodovinski časopis (ZČ). Letnik 46/1. Ljubljana, str. 88–89.

26 Prav tam, str. 89.

27 Krašovec, Teja (2010). Primorski priseljenci v Ljubljani v luči popisa prebivalstva iz leta 1928 (diplomsko delo). Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, str. 33.

28 Purini, Raznarodovanje, str. 31.

Viktor Sulčič je postal svetovno znan arhitekt in umetnik. Načrtoval je izgradnjo tržnice Mercado de Abasto Proveedor v Buenos Airesu, nogometni stadion Boca Juniors, na pobudo dr. Izidorja Cankarja pa tudi Jugoslovanski dom. Sulčič je nekaj časa tudi vodil Jugoslovansko izseljenjsko zaščito, dobrodelno ustanovo, ki je skrbela za bolne in brezposelne. Od leta 1937 je prevzel tudi vodenje Centralnega jugoslovanskega šolskega združenja. Leta 1933 je ustanovil tednik *Novi list*, v katerem je objavil serijo člankov pod naslovom *Priseljenska hiša*.²⁹

Med prvimi povojnimi slovenskimi priseljenci v Buenos Airesu je bil tudi Goričan Rudolf Leban, ki je deloval v Čilu in pozneje v Argentini. Že leta 1924 je v Buenos Airesu izdal časopis *Primorje*. V mestu je odprl tudi Slovensko pisarno, kjer je izseljencem pomagal kot tolmač ali kako drugače. Leta 1927 je izdal prvo knjigo med Slovenci v Južni Ameriki z naslovom *Učna knjiga španskega jezika*. Sploh pa so primorski Slovenci v Argentini nadaljevali s kulturnim življenjem, ki ga je fašistična oblast v rodni domovini prepovedala.³⁰

Znani so tudi primeri, ko so primorski Slovenci po prvi svetovni vojni odšli v manj znane kraje, npr. na Kubo. Tržačanka Ema Starec je prav tam dolgo časa službovala pri Ernestu Hemingwayu v njegovi rezidenci *Finca Vigia*. Po preureditvi hiše v muzej, po Hemingwayevi smrti, je Ema še naprej ostala tam kot hišnica in spremljevalka obiskovalcev.

Manj primorskih Slovencev se je izselilo v ZDA, kjer bila slovenska skupnost najbolj aktivna pri podpiranju Slovencev, ki so ostali v Julijski krajini. Ameriški Primorci so namreč sodelovali z veliko časopisi, v katerih so obsojali položaj slovenske manjšine v Italiji. Do četrtega vala izseljevanja je prišlo sredi tridesetih let, ko je Italija zasedla Etiopijo, in v času sodelovanja italijanske vojske v španski državljanski vojni.³¹ Posledica tega je bila, da so v Kraljevino Jugoslavijo pribežali številni slovenski in hrvaški vojaški obvezniki, ki so se tako skušali izogniti mobilizaciji. Begunce so zaposlovali v narodno ogroženih in izpraznjenih krajih ob severni in vzhodni meji ter na jugu države predvsem kot učitelje, policiste in uradnike. Naseljevali so jih tudi na jug Srbije oziroma Kosovo ter Makedonijo. V Bosni so bili najbolj zgoščeno naseljeni v okolici Banjaluke, kjer so bili pomešani med prebivalstvo drugih narodnosti. Močna koncentracija Primorcev pa je bila tudi v Makedoniji. V »slovenski vasi« *Bistrenica pri Demir Kapiji* na levem bregu Vardarja so naselili 45 družin iz Goriške.

Na socialno-kulturnem področju so delovala društva, ki so bila vključena v Zvezo jugoslovanskih emigrantov.

ŽIVLJENJE PRIMORSKIH EMIGRANTOV V JUGOSLAVIJI

Primorci so v slovenski družbi pustili viden pečat ne samo zaradi njihove številčnosti, ampak tudi zaradi drugačnega značaja, navad, načina življenja in silovite navezanosti na slovenstvo. Primorci so namreč v »lastni državi« bili »izseljenci«.

Pomembno je razumeti, da se je primorska skupnost razlikovala. Predvsem zgodnejše valove so sestavljali povprečno bolj finančno preskrbljeni sloji, uradniki in javni uslužbenci ter obrtniki, trgovci, kulturniki itn., ki so se uspešno zlili z jugoslovanskimi delovnimi in družbenimi potrebami in navadami. Pogosto so zasedli mesta v javnih službah, privatnem sektorju, ustanovili podjetja, gostinske lokale ali delavnice. K t. i. »primorski drugačnosti« so pripomogle tudi »klape«, skupine Primorcev, ki so povsod, kamor so prišle, prinesle dobro voljo. Znale so bile po glasnem prepevanju, kartanju in veselem ali celo hrupnem razpoloženju. Zanimivo je, da je to bilo za tedanja slovenska mesta nenavadno, saj je bil tam slovenski jezik še zmeraj marsikje »podrejen« nemškemu, zaradi česar javnega in glasnega govorjenja v slovenščini v taki obliki niso bili vajeni. Ob tej spremembi so se ulice mnogih mest spremenile tudi »estetsko«, saj so jih začele polniti nekatere premožnejše mladenke z italijanskim modnim pridihom. Primorska razpoznavnost se je kazala tudi v prehrabnih navadah in kulinariki.³²

Ampak vsepovsod in zmeraj niso bili tako dobro sprejeti, namreč zaradi gospodarske krize je bilo predvsem priseljencem iz kmečkih in delavskih družin iz poznejših valov težko dobiti zaposlitev oziroma so se morali zaradi iskanja dela nenehno seliti. V očeh domačinov so tako lahko veljali za nepotrebne konkurente pri maloštevilnih razpoložljivih

²⁹ Kalc, *Poti in usode*, str. 68–75.

³⁰ Drnovšek, Marjan (1995). *Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941)*. Ljubljana: Nova revija, str. 328.

³¹ Purini, *Raznarodovanje*, str. 27.

³² Kalc, *Poti in usode*, str. 44–45.

delovnih mestih in socialnih podporah. Tako so nekateri tudi v tesni povezanosti in organiziranosti primorske skupnosti videli težnjo po izolaciji od slovenske družbe. Širila se je celo govornica o primorskem »lobiju«, ki naj bi ščitil priseljence in deloval v prid njihovim ožjim interesom. Tako je ponekod beseda »Primorec« veljala za žaljivko, drugače pa so jih zmerjali tudi z vzdevki kot so npr. »lahoni«, »čiči« ali »fašisti«.

Primorci so seveda tudi sami občutili »drugačnost«, kar je včasih pripomoglo k težjemu prilagajanju novim življenjskim razmeram. O tem pričajo pričevanja izseljencev, ki pravijo, da se še po nekaj letih relativno dobrega življenja počutijo, kot da so na tujem. Kljub temu so si Primorci prizadevali za korist celotni skupnosti in se tako društveno in politično angažirali in se tudi, kot smo omenili, narodno začeli zavzemati za slovenstvo. Mejnik za to je predstavljala ustanovitev Organizacije jugoslovanskih emigrantov – ORJEM leta 1927, ki je imela podružnice v vseh večjih izseljeniških postojankah po Jugoslaviji. Temeljne točke programa, ki ga je zagovarjala, so zraven skrbi za priseljence vsebovale tudi politično delovanje proti fašizmu in obrambo bratov v Julijski krajini. Organizacija je bila leta 1929 na pritisk Italije ukinjena, a leta 1931 je bila ustanovljena Zveza jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine.³³

Velik problem za primorske izseljence je v Jugoslaviji nastopil v tridesetih letih, ko se jih je veliko odločalo za dela v tujini. Pri tem je nastala težava, kajti Jugoslavija jim kot tujim državljanom ni mogla izdati potnih listov. Ob tem so preostali iskali delo po celotni državi in tudi po svetu, nekaj jih je celo iskalo možnosti za vrnitev v Julijsko krajino. Tako so se Primorci nemalokrat morali nasloniti na emigrantske organizacije, ki so v večjih zbirnih mestih, kot sta bila npr. Maribor in Ljubljana, organizirali emigrantske menze in prenočišča, lajšale socialne probleme itn. Po sporazumu Ciano-Stojadinović so dobili socialno pomoč samo neoporečni prisilci, če to seveda ni slabšalo meddržavnih odnosov.³⁴

Primorci, ki so bili tujci v lastni državi, tako opisujejo svoj položaj:

»Jaz se zavedam, da sem Italijanski državljan, to tudi vem da mene je pok. oče vzgojil v slovenskem duhu kakor je bil tudi on sam Slovenec /.../ kakor tudi v resnici lahko rečem da sem Slovenec in tudi moja hčerka ni hodila v tuje šole kakor v Slovensko.«³⁵

Razmere po prvi svetovni vojni so bile neurejene. Beda in draginja sta položaj domačega prebivalstva le še slabšali. Zaradi tega so bili domačini do prvih primorskih emigrantov neprijazni. Tako lahko v časniku Mariborski delavec preberemo: »Odnosaji med domačim prebivalstvom in begunci iz zasedenega ozemlja nudijo več žalostnih nego razveseljivih pojavov. Zdi se, kakor da bi postali begunci po vsej Sloveniji – izvzemši nekatere kraje – prava peza in nadloga domačemu prebivalstvu. Prihajajo celo vesti, da se ponekod vrši zelo zoprno odrivanje, zapostavljanje in zmerjanje beguncev, in sicer ravno takih, ki bi bili potrebni največje podpore in tolažbe.«³⁶

Na težak položaj beguncev je opozarjala tudi Deželna vlada za Slovenijo in naprošala prebivalstvo, naj z begunci »postopajo prijazno, uslužljivo, pravično in nepristransko.«³⁷ O težavah beguncev s Primorske piše tudi časnik Straža, kjer je poročevalec zapisal, »da se ravna z njimi jako grdo in prezirljivo. Domače prebivalstvo jim daje občutiti, da jih smatra kot pritepenice in vsiljivce, jih zaničuje, ter jim nagaja, kolikor more.«³⁸ V številnih člankih je mogoče prebrati o razmerah, ki so begunce prisilile v to, da so zapustili domove. Pisci so obsojali grdo ravnanje domačinov in se zavzemali za begunce. Tako lahko v Mariborskem delavcu preberemo: »Naš primorski brat je zapustil svojo primorsko grudo, ker je moral bežati pred Lah, svojo hišo, ker mu jo je zrušil Lah. Ni šel rad s svojega, šel je, ker je moral iti. Sovražnik mu je uničil sadove stoletnega dela. Vprašamo pa, kam pa naj gre brat v nesreči, če ne k bratu. Tako je šel naš Primorec na Kranjsko in Štajersko, kjer ga je vsak pošteno in plemenito misleč človek sprejel gostoljubno kot brata v nesreči, ki je ni sam zakrivil.«³⁹

Pozneje je na odnose med domačini in priseljenci slabo vplivalo tudi dejstvo, da se je precej Primorcev zaposlilo pri policiji. Tako so se že kmalu ustvarili med domačini nepravilni stereotipi o Primorcih. Negativno stališče do Primorcev je podpihovalo še nemško časopisje, ki je v njih videlo svojega konkurenta. Napetosti med domačini in emigranti s Primorske je mogoče zaznati tudi v tridesetih letih, ko je bil boj za kruh zaradi gospodarske

33 Kalc, Poti in usode, str. 46–48.

34 Prav tam, str. 51–52.

35 Prav tam, str. 53.

36 Mariborski delavec, 23. 9. 1919, str. 2.

37 Prav tam.

38 Straža, 4. 6. 1920, str. 1.

39 Mariborski delavec, 21. 9. 1919, str. 3.

krize še bolj trd. Domače prebivalstvo je v Primorcih videlo poceni delovno silo in konkurenta v boju za zaposlitev. Sčasoma so se odnosi med domačini in priseljenci s Primorske izboljšali. Primorci so po precej hladnem sprejemu kmalu postali nepogrešljivi del mesta. S Primorske so prinesli odprtost, neposrednost. Ob tem si je treba predstavljati »primorske klope«, ki so bile znane po prepevanju, kartanju in sploh veseljačenju, s katerim so vnašale dobro voljo povsod, kjer so se pojavljale.

S svojim družabnim življenjem so prenašali na domačine primorske navade in običaje. Prek teh so Slovenci spoznali tudi kulinarične posebnosti primorske kuhinje. Razširila se je uporaba paradižnika, ki so ga pod vplivom primorskih priseljencev začeli saditi na vrtovih in tudi uporabljati pri prehrani. Vse pogosteje se je na krožnikih znašla kaka tipična primorska jed, npr. polenta, paštašuta, njoki, jota ipd.⁴⁰

Vedno bolj se je uveljavljalo tudi primorsko vrtnarstvo, tako sta se vse pogosteje znašla na jedilniku tudi radič in paradižnik. Primorci pa so bili znani tudi kot odlični vrtnarji. Tako poznamo v Mariboru in okolici kar nekaj znanih primorskih vrtnarjev (Šorgo, Tončič, Kmet, Božič, Glavič, Hrast, Klanjšček, Pahor, Vekjet). Primorski podjetniki pa so znani tudi po tem, da so ustanovili številna gradbena podjetja.⁴¹

Primorci so kmalu po priselitvi postali tudi nepogrešljivi člani številnih slovenskih društev. Vključevali so se predvsem v tista, ki so poudarjala idejo jugoslovanstva (Sokoli). Domačine pa so Primorci seznanili tudi s primorskimi oblikami druženja (»ples na brjarjih« – ples na prostem).

SKLEP

Pri vprašanju meja med Italijo in Kraljevino SHS se je znašla mirovna konferenca v velikih težavah. Italijanska vojska je po premirju med avstro-ogrsko in antantno vojsko začela zasedati črto, določeno z londonsko pogodbo (Trbiž–Predel–Mangart–Podbrdo–Idrija–Snežnik–Kvarner). Že kmalu pa je začela prodirati celo prek določene črte. Tako je 7. novembra zasedla Logatec, kmalu nato pa je celo njena izvidnica prišla z Vrhniko v Ljubljano. Šele odločen poseg Narodne vlade SHS jo je ustavil.

Mejo so nato reševali po diplomatski poti. Mirovna konferenca, ki je trajala do pomladi 1920, ni prinesla rešitve jadranskega vprašanja, saj je Jugoslavija zahtevala etnično mejo, medtem ko je Italija terjala uveljavitev londonske pogodbe in dodatno še Reko. Podpisnice londonske pogodbe niso mogle podpreti jugoslovanskih zahtev, ZDA pa so se oklepale Wilsonovih načel. Odločili so se za t. i. Wilsonovo črto, ki je predvidevala mejo vzdolž Julijskih Alp, zahodno od Idrije, čez Nanos in Učko do izliva Raše v morje.

Primorska in del Notranjske sta bili za Slovenijo izgubljeni 12. novembra 1920, ko sta državi podpisali rapalsko pogodbo, ki je razmejila Italijo in Kraljevino SHS. Meja je formalno veljala do leta 1947 in je tekla na črti Peč–Jalovec–Triglav–Možic–Porezen–Blegoš–Črni Vrh nad Novaki–Bevke–Hotedršica–Planina–Javorniki nad Cerknico–Biška gora–Griža–Snežnik–Kastav–Matulji–Jadransko morje. Italiji so tako pripadli Goriško–Gradiščanska, Istra, Trst, del Kranjske, sodni okraj Trbiž in občina Bela Peč. Za priključeno ozemlje so Italijani vpeljali ime Venezia Giulia (Julijska krajina).⁴²

Primorski Slovenci so bili v času med svetovnim vojnama načrtno italijanizirani, izpostavljeni so bili fašističnemu nasilju, bili pa so tudi gospodarsko zatirani. Posledica tega je bila, da se jih je več kot 100.000 izselilo v druge kraje jugoslovanske države (Maribor) ali v tujino (Južno Ameriko).

LITERATURA

- Bade, K. J. (2005). Evropa v gibanju. Migracije od poznega 18. stoletja do danes. Ljubljana: Založba / *CF, Modra zbirka – Delajmo Evropo.
- Cencič, M. (1997). Tigr. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čermelj, L. (1965). Slovenci in Italijani pod Italijo. Ljubljana: Slovenska matica.
- Čermelj, L. (1969). Spomini na moja tržaška leta. Ljubljana: Slovenska matica.
- Drnovšek, M. (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija.

⁴⁰ Godina Golija, Maja (1996). Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. Maribor: Založba Obzorja, str. 66–72.

⁴¹ Makuc, Dorica (1988). Primorci v severni slovenski metropoli. Trst: Jadranski koledar, str. 170.

⁴² Svolfšak, Petra (1995). Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija, str. 251.

- Ferenc, T., Kacin Wohinz, M. in Zorn, T. (1974). Slovinci v zamejstvu. Ljubljana: DZS.
- Godina Golija, M. (1996). Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja. Maribor: Založba Obzorja.
- Kacin Wohinz, M. in Pirjevec, J. (2000). Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana: Zbirka Koranine – Nova revija.
- Kalc, A. (2002). Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Krašovec, T. (2010). Primorski priseljenci v Ljubljani v luči popisa prebivalstva iz leta 1928 (diplomsko delo). Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper.
- Makuc, D. (1988). Primorci v severni slovenski metropoli. Trst: Jadranski koledar.
- Nečak, D. (1972). Pisarna za zasedeno ozemlje. V: Kronika. Letnik 20, št. 1. Ljubljana.
- Purini, P. (1998). Raznarodovanje slovenske manjšine v Trstu (Problematika ugotavljanja števila neitalijanskih izseljencev iz Julijske krajine po prvi svetovni vojni). V: Prispevki za novejšo zgodovino. Letnik XXXVIII/1-2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941). Ljubljana: Nova revija.
- Šuligoj, L. (2007). Primorski begunci med svetovnima vojnama na ptujskem območju. V: ČZN. Letnik 43=78, 2.–3. zvezek. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru.
- Vovko, Andrej (1992). Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama. V: Zgodovinski časopis (ZČ). Letnik 46/1. Ljubljana.

VIRI

- Mariborski delavec, 23. 9. 1919.
- Straža, 4. 6. 1920.
- Mariborski delavec, 21. 9. 1919.
- Internetni viri
- <http://www.tigr-drustvo.si>

POVZETEK

Primorska in del Notranjske sta bili za Slovenijo izgubljeni 12. novembra 1920, ko sta Italija in Kraljevina SHS podpisali rapalsko pogodbo, ki je razmejila obe državi. Meja je formalno veljala do leta 1947. Italiji so pripadli Goriško-Gradiščanska, Istra, Trst, del Kranjske, sodni okraj Trbiž in občina Bela Peč. Za priključeno ozemlje so Italijani vpeljali ime Venezia Giulia (Julijska krajina). Ostremu režimu na vseh področjih življenja se je z vzponom fašizma pridružila še raznarodovalna politika, ki je bila uperjena proti manjšinam. Številni zakoni so prebivalstvu Primorske in Istre vse bolj oteževali že tako težko življenje. Ljudje so težke razmere reševali na več načinov. Eden od njih je bilo izseljevanje. Večinoma so odhajali v Zahodno Evropo, Južno Ameriko (Argentino) in seveda v Kraljevino SHS oz. pozneje v Kraljevino Jugoslavijo. Po nepreverjenih ocenah primorskih in istrskih emigrantskih organizacij naj bi se med svetovnima vojnama izselilo iz Julijske krajine več kot 100.000 Slovencev in Hrvatov. Od tega se je približno 70 odstotkov izseljencev usmerilo v Jugoslavijo, kjer so se Primorci naselili zlasti v Sloveniji.